

Važnost likovnog stvaralaštva za cjelovit razvoj djeteta i Rembrandt kao poticaj za likovne aktivnosti

Džepina, Monika

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:919539>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-26**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE**

Monika Džepina

**VAŽNOST LIKOVNOG STVARALAŠTVA ZA
CJELOVIT RAZVOJ DJETETA I REMBRANDT KAO
POTICAJ ZA LIKOVNE AKTIVNOSTI**

Završni rad

Zagreb, srpanj 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE**

Monika Džepina

**VAŽNOST LIKOVNOG STVARALAŠTVA ZA
CJELOVIT RAZVOJ DJETETA I REMBRANDT KAO
POTICAJ ZA LIKOVNE AKTIVNOSTI**

Završni rad

**Mentor rada:
prof. dr. art. Antonija Balić**

Zagreb, srpanj 2022.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. VAŽNOST UMJETNIČKOG IZRAŽAVANJA	1
3. LIKOVNI JEZIK DJECE	2
3.1. Razvoj likovnog jezika djece	3
4. POVJESNI RAZVOJ LIKOVNE PEDAGOGIJE I ODGOJA	4
5. UTJECAJ LIKOVNOG STVARALAŠTVA NA RAZVOJ DJETETA	5
5.1. Likovno stvaralaštvo i intelektualni razvoj	5
5.2. Likovno stvaralaštvo i emocionalni razvoj	6
5.3. Likovno stvaralaštvo i kreativnost	7
6. LIKOVNO UMJETNIČKO DJELO U VRTIĆU	9
6.1. Metode promatranja i analiziranja likovno umjetničkog djela	10
7. PRAKTIČNI DIO	10
7.1. Prva aktivnost – slikanje temperama	10
7.1.1. Rembrandt van Rijn	11
7.1.2. Priprema i proces likovne aktivnosti	12
7.1.3. Završni radovi	14
7.2. Druga aktivnost – izrada slikovnice	18
8. ZAKLJUČAK	22
LITERATURA	23
PRILOZI	24

SAŽETAK

Tema ovog završnog rada je važnost likovnog stvaralaštva u predškolskoj dobi te njegov utjecaj na razvoj djeteta. Rad se sastoji do teorijskog i praktičnog dijela. U teorijskom dijelu rada govori se o važnosti i utjecaju umjetnosti u odgoju, a posebno likovne umjetnosti. Likovna umjetnost omogućuje djeci da izraze svoju autentičnost odnosno da kroz stvaralaštvo izraze ono što osjećaju, o čemu razmišljaju te način na koji razumiju stvari i događaje oko sebe. Zatim se opisuje razvoj dječjeg likovnog jezika od samih početaka te se naglašava velika uloga okoline za razvoj likovnog jezika. Nadalje, u radu se donosi povijesni pregled o pogledu na dječje likovno stvaralaštvo koje nije uvijek vrednovano na način na koji se vrednuje danas. Razvoj pedagogije, psihologije i ostalih znanosti utjecao je na mijenjanje pogleda na dječji likovni rad. Prepoznat je utjecaj likovnog stvaralaštva na cjelovit razvoj djeteta, a osobito na kognitivni i emocionalni razvoj te na razvoj kreativnosti. Također, u radu se opisuje i uvođenje likovno umjetničkog djela u predškolske ustanove te njegov utjecaj na dječji razvoj, kao i dječji odnos prema umjetničkim djelima. U drugome, praktičnom dijelu rada, opisane su dvije likovne aktivnosti izvedene s djecom u vrtiću. U prvoj aktivnosti djeca su slikala temperama, a kao poticaj i motivacija bila je Rembrandtova slika *Povratak izgubljenog sina* te istoimena priča. U drugoj aktivnosti djeca su sama osmislila, napisala i nacrtala slikovnicu koja se nadovezuje na priču iz prve aktivnosti. Cilj ovoga završnog rada jest osvještavanje važnosti likovnog stvaralaštva od najranije dobi i vrednovanje dječjeg likovnog rada.

Ključne riječi: likovno stvaralaštvo, predškolsko dijete, cjelovit razvoj, likovne aktivnosti

SUMMARY

The theme of this final work is the importance of artistic creation in preschool age and its influence on the development of the child. The work consists of a theoretical and practical part. The theoretical part of the paper deals with the importance and influence of art in upbringing, especially fine art. Fine art allows children to express their authenticity and to express through creativity what they feel, what they think about and the way they understand things and events around them. The development of children's visual language from the very beginning is then described and the great role of the environment for the development of the visual language is emphasized. Furthermore, this paper presents a historical overview of the view of children's artistic creation, which is not always valued in the way it is valued today. The development of pedagogy, psychology and other sciences influenced the changing view of children's art work. The influence of artistic creation on complete children's development, especially on cognitive and emotional development and on the development of creativity, has been recognized. The paper also describes the introduction of artwork in preschool institutions and its impact on children's development, as well as children's attitude towards works of art. In the second, practical part of the work, two artistic activities performed with children in kindergarten are described. In the first activity, the children painted with temperas, and as a spur and motivation was Rembrandt's painting *The Return of the Lost Son* and the story of the same name. In the second activity, the children designed, wrote and drew a picture book that builds on the story of the first activity. The aim of this final work is to raise awareness of the importance of artistic creation from an early age and to evaluate children's artistic work.

Keywords: artistic creation, preschool child, complete development, artistic activities

1. UVOD

Dijete već od najranije dobi ima potrebu za stvaralaštvom putem kojeg otkriva i upoznaje svijet. Tim načinom ono komunicira sa svojom okolinom i takva komunikacija najprirodnija je predškolskom djetetu. Balić Šimrak ističe (2010) da je upravo predškolsko doba jedinstveno vrijeme za razvijanje svih područja djetetova razvoja. Mnoga znanstvena istraživanja dokazala su da bavljenje likovnim aktivnostima u ranoj dobi pomaže cjelovitom razvoju djeteta. Putem likovnih aktivnosti dijete zadržava svoju pažnju i fokusira se na nešto određeno, što djeluje na razvoj koncentracije. Nadalje, takve aktivnosti pomažu opuštanju i lučenju hormona sreće, a rješavanje problema tijekom likovnog procesa pridonosi spoznajnom razvoju i razvoju kreativnosti. No, razvoj se događa onda kada dijete nije sputano, nego kada stvara u slobodi. „Omogućujući djetetu predškolske dobi da stvara samo, neopterećeno i bez intervencije odraslih, dobivamo priliku zaviriti u dječji unutarnji svijet, kao i priliku da bolje upoznamo dijete i učimo od njega“ (Balić Šimrak, 2010, str. 7). Stoga, cilj ovoga rada jest prepoznati ulogu likovnog odgoja u predškolskoj dobi, kao i načina na koji odgajatelj pristupa likovnom odgoju.

Proširiti i produbiti emocionalni život djeteta; razvijati i čuvati dječje radosti i oduševljenja; zadovoljiti njihove želje i radoznalosti za upoznavanjem svijeta; razvijati sposobnosti likovnog opažanja i promatranja; buditi fantaziju; uspostaviti neposredni kontakt djeteta s djelima likovnih umjetnosti, preko najvrjednijih primjera postići da djeca razumiju, osjećaju i doživljavaju lijepo u umjetnosti i znanosti, prirodi i društvu i tako podići njihovu estetsku kulturu; osloboditi djecu krutih šablona i konvencionalnog izraza te ispravnim pedagoškim postupcima uklanjati smetnje, inspirirati i oduševljivati djecu; aktivizirati sve psihofizičke snage djeteta i izražajne mogućnosti; stalno poticati i razvijati radost stvaralaštva i dječje stvaralačke sposobnosti; stvoriti povoljne uvjete za slobodno likovno izražavanje i kultiviranje individualnog izraza – u tome je osnovna smisao koncepcije, metoda i oblika rada u suvremenom likovnom odgoju, to su upravo njegovi temeljni principi. (Himmelrajh, 1959, str. 5)

2. VAŽNOST UMJETNIČKOG IZRAŽAVANJA

Umjetnost je već od najstarijih vremena imala veliku ulogu u društvu, što se može vidjeti po djelima starih Egipćana ili drugih naroda i kultura. Stoga, kada arheolozi žele proučiti neko društvo ili kulturu često se služe sačuvanim umjetničkim djelima iz kojih se lako mogu iščitati

vjerovanja, običaji i tradicija nekog naroda. Danas se pod pojmom umjetnost podrazumijeva svaki rad koji poduzima čovjek kako bi poredao boje, zvukove, oblike, pokrete i ostale osjetne pojave u izražavanju misli i osjećaja. Djeca imaju poseban odnos prema umjetnosti budući da još nisu u potpunosti razvili svoju pismenost, pa je za njih umjetničko–likovni oblik izražavanja najprirodniji (Kunstek, 1999).

Sposobnost gledanja, proučavanja, kreativnost i stvaralaštvo nisu potrebni samo umjetnicima nego su sastavni i neophodan dio svakog čovjeka, ono što ga oplemenjuje i čini posebnim. Pružanjem mogućnosti djeci da iskuse svo bogatstvo svijeta u kojem žive, oplemenjuje ih i potiče na vlastiti 'duhovni rast'. Umjetnost je važna, svakodnevna aktivnost djece. Ona je njihov 'jezik', način na koji vide svijet i promišljaju o njemu. (Brajčić, Kušćević, Grcić, 2012, str. 137)

Prema Balić Šimrak (2010) dijete već od najranije dobi (8 mjeseci) nesvjesno zadovoljava potrebu za stvaralaštvom tako što opipava, modelira, gradi (kockicama, igračkama), kombinira i daje novu dimenziju stvarima oko sebe. Nakon 'kiparskih zahvata' prepoznaje plohu na kojoj može ostaviti trag (pijesak, zemlja). Sve su to predispozicije za prve crtačke uratke. Prema tome može se reći da „likovnost dijete istražuje od trenutka kad počne istraživati svijet oko sebe“ (Balić Šimrak, 2010, str. 3).

3. LIKOVNI JEZIK DJECE

Prema Belamarić (1986) djeca imaju urođenu sposobnost likovnog izražavanja. Tu sposobnost ne uče iz okoline, nego ona dolazi iz prirodnog potencijala dječjeg bića. Likovnim jezikom djeca iskazuju sadržaje kojima se bavi njihova svijest, a koji odraslom čovjeku inače nisu dostupni. Osim što daju uvid u svoj svijet, djeca likovnim stvaranjem osnažuju svoje sposobnosti poimanja i percipiranja.

Likovni rad djetetov, odnosno slika ili crtež nije bilješka nekoga prošlog događaja, a niti vizualna prezentacija sadašnjega. Naprotiv, likovni rad djetetov je samo iskustvo po sebi, likovni doživljaj i likovna misao. Dječji izraz nije vizualna prezentacija objekta – on nije pokušaj da se postigne vizualna sličnost. Forme i simboli zamjenjuju predmet baš kao što riječ zamjenjuje predmete kod odraslih. Dijete izražava ono što ga zanima u tom času. Akt crtanja, slikanja ili modeliranja događaj je za sebe, i dijete je angažirano samim procesom, a ne pravljenjem nekog prepoznatljivog objekta. Katkada želi razgovarati o onom što radi, a katkad ne. Svako je dijete jedinstveno po tomu što

donosi u aktivnost kompleksno zanimanje, cilj i reakcije u procesu samoizražavanja. (Grgurić, Jakubin, 1996, str. 98)

Likovni jezik jedna je od najboljih komunikacija između odraslog čovjeka i djeteta jer dijete oblike vanjskog svijeta ne opaža kao odrasla osoba, no „kao i svaki drugi jezik i oblik komunikacije, likovni jezik djece ima svoje osnovne simbole i svoju strukturu, ima svoju funkciju i značenja“ (Belamarić, 1986, str. 13). Na nama je, ističe Balić Šimrak (2010), da oslušujemo likovni jezik djece, poštujemo i pokušamo ga razumijeti u njegovoj suštini.

3.1. Razvoj likovnog jezika djece

Prema Belamarić (1987) dijete u predškolskoj dobi prolazi kroz nekoliko faza razvoja likovnog jezika. U dobi od 1. do 3. godine nalazi se u fazi izražavanja linijama što predstavlja temelj za daljnji razvoj;

Promatrajući najmlađe dijete pri aktivnost crtanja, najčešće to objašnjavamo samo motoričkom i imitativnom aktivnošću, odnosno šaranjem i črčkanjem. Međutim duboko ispod te površine i 'površnosti' odvijaju se prvi sređujući procesi svijesti djeteta, kojima ono uspostavlja svoje pojmove o temeljnim i sveobuhvatnim pojavama svijeta. Tako od pojma črčkanja i šaranja površno osmotrenog i najčešće pripisanog dječjoj motorici, dolazimo do općih i fundamentalnih spoznaja s kojima živi i od kojih počinje svijest djeteta, do fundamentalnih zakona po kojima je izgrađen svijet djeteta, pa i ljudske stvaralačke sposobnosti. (Belamarić, 1987, str. 115, 123)

Od 3. do 4. godine, nakon otvorenih linija u prethodnoj fazi, dijete će zatvoriti linije i stvoriti prvi oblik – krug koji može biti izrazito nepravilan;

Krug je oblik koji se polako izdvaja, osamostaljuje iz prijašnje ritmičke kružne šare pune značenja. Da bi ga se ostvarilo, dijete mora uložiti napor, mora, kako to djeca kažu 'zaokružiti', spojiti i povezati kraj i početak linije te time ostvariti cjelinu, cjelovitost. To je istodobno izdvajanje pojedinačnog i određenog (oblika) iz općeg i neodređenog prostora, odnosno spontano definiranje prostora i mjere. Time dijete postaje svjesno određene i ograničene lokacije i postojanja vlastitog, pojedinačnog bića – kao cjelovitog, zatvorenog i izdvojenog oblika – sistema, koji ono označava krugom kao idealnim znakom za to. Otkriće kruga kao znaka pojedinačnog oblika dovodi do daljnje spoznaje da se svijet sastoji od bezbroj pojedinačnih oblika – ljudi, životinja, stvari itd. (Belamarić, 1987, str. 125)

Nakon faze izražavanja krugom, u dobi od 4. do 5. godine dijete počinje razrađivati i diferencirati oblike te će tako uglatim oblicima, krugom i linijama sastavljati svoje 'tipove oblika'. Npr., kod crtanja čovjeka svako će dijete imati svoj izvorni tip oblika i sve će ljude crtati na isti način. U

dobi od 5. godine počinje unositi razlike među ljudima, pa se na crtežima primjećuju razlike u spolu (odjeća, kosa...). Ovaj razvoj likovnog izražavanja predškolskog djeteta može biti vidljivo ubrzan ili usporen, odnosno može se razvijati ili oslabljivati ako je djetetu uskraćena mogućnost individualnog likovnog rada (Belamarić, 1987).

Poticanje likovnog stvaralaštva kod djece predškolske dobi, ali i djece starijeg uzrasta, nije oduvijek bilo prepoznato kao jedna od bitnih sastavnica za njihov cjeloviti razvoj. Trebalo je proći dosta vremena kako bi se dječji likovni izričaj vrednovao kao autentičan i iskren likovni rad pomoću kojeg se može ući u uvid dječjeg načina razmišljanja i doživljaja svijeta.

Usporedno s razumijevanjem dječjeg likovnog stvaralaštva, razvijala se i likovna pedagogija i metodika. „Likovna pedagogija nezamisliva je bez likovne umjetnosti, jer se ona na njoj zasniva i ona je njezin osnovni izvor“ (Brajčić i sur., 2012, str. 151). U sljedećem poglavlju detaljnije će se obraditi povijesni razvoj likovne pedagogije i pogleda na dječju likovnost.

4. POVJESNI RAZVOJ LIKOVNE PEDAGOGIJE I ODGOJA

Kroz povijest, pogled prema dječjem likovnom odgoju mijenjao se usporedno s napretkom i razvojem pedagoških, psiholoških, filozofskih i drugih znanosti. Velik utjecaj na razvoj pedagogije u cjelini imao je francuski književnik i filozof Jean-Jaques Rousseau koji 1762. godine objavljuje djelo „*Emil ili o odgoju*“. U tom djelu autor naglašava važnost prirodnih dječjih sposobnosti te odgajateljeva pristupa kao posrednika u odgojnom procesu, što je uvelike pridonijelo razvoju likovne pedagogije. U 19. stoljeću likovno se obrazovanje uvodi u pučke škole, a ono se sastojalo u učenju crtačkih vještina i što vjernijem prenošenju motiva na papir. Takav konvencionalni ili akademski pristup zadržao se do kraja 19. stoljeća, kada talijanski pjesnik i filozof Corrado Ricci prvi uočava autentičnost dječjeg likovnog stvaralaštva na uličnim grafitima te godine 1887. objavljuje prvu knjigu posvećenu dječjoj umjetnosti pod nazivom „*L'Arte dei Bambini*“. Druga knjiga bitna za shvaćanje i vrednovanje dječjeg likovnog izričaja bila je „*Dessin d'un Enfant*“ (1913.) u kojoj autor G. H. Luquet prvi put u povijesti identificira faze dječjeg likovnog jezika. U Beču krajem 19. i početkom 20. stoljeća Frank Cizek prepoznaje vrijednost dječjeg stvaralaštva te mijenja tvrdi i konvencionalni metodički pristup u slobodniji pristup koji djeci omogućuje da rade po svojoj mašti. Cizek se smatra najzaslužnijim za promjenu starog i tradicionalnog metodičkog pristupa u novi pristup koji se zalaže za spontano stvaralaštvo u

slobodi, za što je potrebna poticajna okolina i opuštena atmosfera. Zbog toga Cizeka nazivaju 'ocem kreativnog likovnog poučavanja'. Usporedno s tim, u Italiji se razvija nova Reggio pedagogija čiji se utemeljitelj Loris Malaguzzi, poput Cizeka, zalaže za slobodniji pristup likovnog odgoja djece. U Reggio pedagogiji naglasak se stavlja na spontanu dječju ekspresiju i kreativnost koja se temelji na prethodnom iskustvu kroz istraživanje tehnika i motiva. Uz Reggio pedagogiju, u 20. st. javlja se još mnogo sličnih pedagogija (Waldorf, Montessori...) koje prepoznaju likovni odgoj djece kao bitnu odrednicu u odrastanju (Balić Šimrak, Šverko, Županić Benić, 2010).

Svi gore navedeni događaji izrazito su bili važni za mijenjanje pogleda prema dječjem likovnom stvaralaštvu. Kroz cijelo 20. stoljeće pa sve do današnjih dana mnogi su poznati psiholozi, pedagozi, umjetnici, filozofi i dr. istraživali i još uvijek istražuju važnost dječjeg likovnog stvaralaštva i ističu njegovu ulogu u cjelovitom razvoju djeteta.

5. UTJECAJ LIKOVNOG STVARALAŠTVA NA RAZVOJ DJETETA

Znanstveno je dokazano da bavljenje likovnim aktivnostima potiče razvoj djeteta i poboljšava i druge aspekte spoznaje. Budući da će djeca, tijekom formalnog obrazovanja, koristiti najviše aktivnost lijeve hemisfere mozga (zaduženu za logiku, analizu, brojke), intenzivno bavljenje likovnošću u predškolskoj dobi utjecat će na razvoj desne hemisfere mozga (mašta, kreativnost, slike) i pružiti ravnotežu u cjelokupnom odgojno-obrazovnom procesu. Kada su obje hemisfere mozga razvijene, djelovanje mozga postaje višestruko bolje (Balić Šimrak, 2010). Omogućavanje djeci kvalitetnim bavljenjem likovnih aktivnosti u predškolskoj dobi posebno će utjecati na njihov kognitivni i emocionalni razvoj te na razvoj kreativnosti o čemu će se više govoriti u sljedećim podnaslovima.

5.1. Likovno stvaralaštvo i intelektualni razvoj

Početkom 20. stoljeća snažno se počela razvijati psihologija koja dublje istražuje o čovjeku te o intelektualnom funkcioniranju pojedinca. Tih godina sastavljen je i prvi test za mjerenje inteligencije, što je uvelike doprinijelo u istraživanju čovjekove inteligencije. Sredinom 20. stoljeća Jean Piaget, jedan od najvažnijih razvojnih psihologa, objavljuje dvije knjige o dječjem spoznajnom razvoju „*The language and thought of the child*“ i „*The child's conception of the world*“. U svojim knjigama Piaget ističe kako je za razvoj djeteta nužno da istražuje svijet oko

sebe slobodno i samostalno jer se na taj način dijete izgrađuje. Piaget je tvrdio da je dječji crtež odraz inteligencije djeteta, a Florence Goodenough prva je tu tvrdnju primijenila i osmislila test „*Nacrtaj čovjeka*“ u kojem se stupanj dječje inteligencije mjeri po vjernosti prikaza čovjeka i broju prikazanih detalja. Sličan test „*Kuća-Drvo-Čovjek*“ osmislio je i John Buck u kojem dijete treba nacrtati tri crteža (kuću, drvo i čovjeka), ali i nacrtano opisati, prema čemu se iščitava intelektualno funkcioniranje djeteta (Balić Šimrak i sur., 2010).

Kao što su, gore navedeni autori, uočili povezanost likovnog stvaranja i kognitivnog razvoja na način da su se za određivanje stupnja dječje inteligencije koristili crtežom, drugi autori više su se zadržali na promatranju unaprjeđenja kognitivnog razvoja putem likovnih aktivnosti. Kunstek (1999) ističe da preko aktivnosti ruku kao i preko svijesti dolazi duboko razumijevanje i pravo znanje. Upravo kroz likovne aktivnosti djeca mogu dobiti veliki raspon različitih doživljaja koji im omogućavaju napredak kognitivnog razvoja. Različite likovne aktivnosti kod djece potiču i produljuju razdoblje koncentracije, djeca se uče organizaciji, redosljedu i planiranju, bogate rječnik, uče o boji, crti, obliku i sastavu te počinju razumijevati uzročno-posljedičnu vezu.

5.2. Likovno stvaralaštvo i emocionalni razvoj

Povezanost stvaralaštva i emocija je neupitna, jer se može reći da su emocije na jedan način utkane u likovno stvaralaštvo. Za predškolsko dijete važna je mogućnost likovnog umjetničkog izražavanja, budući da u tim godinama dolazi do velikog emocionalnog sazrijevanja.

Kunstek (1999) ističe da likovno stvaralaštvo nudi djetetu mogućnost za komuniciranje bez riječi, izražavanje emocija, rješavanje i oslobađanje emocionalnih pritisaka te istovremeno dijete gradi osjećaj samopouzdanja, uspješnosti i povjerenja u vlastite sposobnosti. No, preduvjet je stvoriti dobro i opuštenu okruženje u kojem će dijete moći slobodno stvarati.

Karen Machover je 1949. godine razvila test „Crtež ljudske figure“ koji se koristio u svrhu mjere emocija i osobina ličnosti. Ispitanikov zadatak je nacrtati 'nekoga', a zatim nacrtati osobu suprotnog spola, te se na temelju tog crteža prosuđuje se o ispitaniku (Balić Šimrak i sur., 2010). Prema Cox (2000) dijete tim testom prikazuje stupanj prilagođenosti i odnos s ljudima iz okoline. Također ističe da je taj test u kliničkoj praksi postao jedan od najupotrebljavaniji, iako danas postoji mnogo likovnih testova pomoću kojih se mjeri emocionalno stanje osobe.

Autentičnost i originalnost karakteristike su likovnog rada djeteta, pa se analizom crteža može se doznati mnogo o emocionalnom stanju djeteta, a koje dijete često puta nije sposobno izreći riječima. Tijekom analize promatraju se oblici, boje koje dominiraju, veličina oblika, potezi, te se prema tome detaljnije određuje djetetova emocionalna zrelost. Likovnim aktivnostima dijete ima mogućnost izraziti duboko potisnute osjećaje te na taj način izbaciti negativne emocije i samim tim ih umanjiti. Iako se time bave psiholozi, psihijatri i pedagozi, za odgajatelje je također bitno da steknu dovoljno znanja o dječjem likovnom stvaralaštvu jer „zbog nepoznavanja i nerazumijevanja dječjeg likovnog izražavanja postoji opasnost pogrešne procjene djece i pojave neodgovarajućih očekivanja od njih, što dovodi do povređivanja i blokiranja suptilnih životnih procesa u djece, pa ona postaju manje sposobna za aktivno i stvaralačko sudjelovanje u životu“ (Belamarić, 1986, str. 9).

Može se reći da su djeca predškolske dobi najslobodniji u likovnom izražavanju, zbog čega u njihovim likovnim radovima lako možemo iščitati njihovo emocionalno stanje, jer odrastanjem čovjek nesvjesno usvaja drugačiji koncept likovnog izražavanja;

Dijete ima izvanredno finu i točnu sposobnost, kojom je ono uostalom superiornije odraslome, da svoja raspoloženja i utiske što dolaze iz ovoga 'općeg osjetila'¹ ili 'sinestetičkog' sloja prevodi u ispravne odnose boja i zvukova, boja i linija, tonaliteta i oblika. Dijete je u tom pogledu nepogrešivo, jer još nije 'pokvareno' nekim semantičkim i asocijativnim putovima kakve nameće, prije svega, orijentacija među vanjskim predmetima, a na štetu unutrašnjih predmeta i unutrašnjih doživljaja. Odrastao čovjek već je osjetno osiromašen u toj prirodnoj sposobnosti djeteta, koju redovito umjetnici uspiju očuvati i onda kada su izloženi negativnim utjecajima. (Supek, 1987, str. 59)

5.3. Likovno stvaralaštvo i kreativnost

Za shvaćanje pojma kreativnosti iznimno su zaslužni psiholozi i pedagozi poput Jeana Piageta, Lava Vigotskog, Jeromea Brunera i dr., stoga se danas se sa sigurnošću može reći da je kreativno mišljenje zapravo divergentno mišljenje, tj. ono koje promjenjivo, fleksibilno i fluentno. Kada se javlja problemska situacija, kreativne osobe sve znanje i iskustva koje posjeduju postavljaju u nove odnose dok ne dođu do rješenja problema (Dobud, 2016).

¹ Supek (1987) u knjizi *Dijete i kreativnost* pod pojmom 'opće osjetilo' misli na povezanost osjetilnih područja (vid, dodir, sluh...) s emocionalnim stanjem (str. 58)

B. Karlavaris pojmom kreativnost obuhvaća splet obilježja intelekta i osobnosti, motivacije, emotivnosti i drugih faktora koji u svojoj koncentraciji i usmjerenosti predstavljaju osnovu stvaralaštva. Kreativnost je sposobnost povezivanja dosad nepovezanih informacija i na taj način pronalaženje novih rješenja. Radi se o procesu koji se odlikuje otvorenosću duha, prijemčivošću za okolni svijet, željom za promjenom, maštom, invencijom, originalnošću, darom pronalaženja, smislom za bitno, kritičnošću itd. (Grgurić, Jakubin, 1996, str. 79)

Guilford (1967; prema Grgurić, Jakubin, 1996) zaključuje da je likovna kreativnost rezultat operacija koje nazivamo divergentnim mišljenjem, a kao karakteristike divergentnog mišljenja navodi; redefiniciju, osjetljivost za probleme, fluentnost, originalnost, elaboraciju i fleksibilnost.

Umjetnička područja (likovno stvaralaštvo, pokret, glazba...) u predškolskim ustanovama predstavljaju važno mjesto za razvoj kreativnosti. Uključivanje djece u umjetničke aktivnosti na ispravan način omogućuje dječje kreativno stvaralaštvo (Đuranović, Klasnić, Matešić, 2020).

„Umjetničko izražavanje pripada pretežno izražajnoj kreativnosti, ali ono u toku osobnog razvoja postaje sve složenije, te postoje bitne razlike između djeteta i odraslog umjetnika“ (Supek, 1987). Stoga se, prema Grgurić i Jakubin (1996) likovna kreativnost odraslih i dječja likovna kreativnost ne mogu procjenjivati istim kriterijima, pošto ne proizlaze iz istih misaonih i iskustvenih pretpostavki. Kod dječje kreativnosti najvažniji aspekt predstavlja proces, dok se kod odraslih gleda na završni produkt. Ako je likovni proces kreativno vođen, i likovni produkt bit će kreativan. Dobar odgoj kreativnosti djece proizlazi iz načina na koji odgajatelj postavlja problem pred djecu ne dajući gotova rješenja, nego omogućujući da se postigne otvorenost za nove mogućnosti i rješenja te spremnost za ulaženje u istraživačke avanture putem divergentnog mišljenja (Grgurić, Jakubin, 1996).

Iz istraživanja likovnih radova najmlađe djece uočava se posebna kreativnost jer se razvija iz stanja dječje svijesti koja je slobodna, spontana i izvorna. Djeca posjeduju potpuno drugačiji oblik svijesti i shvaćanja svijeta, koji se uvelike razlikuje od odraslih (Belamarić, 1987). Upravo zbog toga, ističe Balić Šimrak (2010) u provođenju likovnih aktivnosti s djecom nema mjesta pravilima, zakonitostima i kritici jer se time može ugušiti kreativno stvaralaštvo djece.

Dijete je kreativno samo onda kada je slobodno da bude ono što jest, slobodno da vidi kako ono vidi i misli kako ono misli. Tada je dijete u kontaktu s univerzalnim zakonitostima postojanja u kojima je ukorijenjeno njegovo biće i iz kojih dolazi njegova snaga i istinitost njegova viđenja. Svako mišljenje i interferiranje u to svojstvo i tokove ometa i osakaćuje dječje mogućnosti i

sposobnosti. To ne znači da nećemo poticati dječji interes za sadržaje života, nego da ih nećemo konvencionalno tumačiti i definirati. (Belamarić, 1987, str. 158)

6. LIKOVNO UMJETNIČKO DJELO U VRTIĆU

„Umjetnička djela govore nam o odnosu umjetnika prema društvu, o duhu vremena u kojem je određeno djelo nastalo i o onome što nam ono govori danas. Temeljna je podjela likovne umjetnosti na slikarstvo, kiparstvo, arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost“ (Petrač, 2015, str. 13).

„Kao što dijete učimo govoru i pismu, tako i mogućnosti njegova umjetničkog izražavanja, razumijevanja umjetnosti i razvijanja osjećaja za lijepo, ovisi o odraslima, okruženju djeteta, odnosno, mogli bismo reći, o svojevrsnom umjetničkom odgoju“ (Brajčić i sur., 2012, str. 135).

„Uključivanje djece u umjetničke procese, uz istodobno ugrađivanje elemenata njihove vlastite kulture u obrazovanje, razvija u svakom pojedincu smisao za stvaralaštvo i inicijativu, bogatu imaginaciju, emocionalnu inteligenciju i moralni 'kompas', sposobnost kritičkog mišljenja, smisao za samostalnost te slobodu mišljenja i djelovanja“ (Brajčić. Kuščević, Katić, 2011, str. 111).

Jedan od temeljnih zadataka likovnog odgoja jest uvođenje djece u svijet umjetnosti. On se u cjelini ostvaruje neposrednim stvaralačkim radom i promatranjem umjetničkih djela. „Međutim djeci u vrtićima ili galerijama ne pokazujemo umjetnička djela kako bi ih precrtavali, već im ih predstavljamo kako bi u kontaktu s umjetnošću obogatili vlastiti njihov estetski razvoj, razvili pozitivan stav prema umjetnosti istovremeno ih potičući na vlastiti likovni izričaj“ (Brajčić i sur., 2011, str.111).

Promatrajući likovno umjetničko djelo dijete ga percipira na svoj način, ovisno o stupnju kognitivnog razvoja. Ono može, promatrajući djelo, prepoznati osjećaje, misli i ideje oživotvorene u određenoj likovnoj tehnici. Štoviše, dijete promatranjem otkriva unutarnje svjetove osobnosti pojedinih stvaratelja i njihovo viđenje svijeta te bogati svoju maštu i kreativnost. Kroz razgovor o djelu, dijete usvaja likovne vrednote i razvija sposobnost percipiranja i prepoznavanja osnovnih likovnih pojmova. Odgajatelj, kao posrednik u komunikaciji s likovnim djelom, potiče djecu na sudjelovanje u promatranju likovnog djela postavljanjem pitanja, uspoređivanjem, zamišljanjem, prepoznavanjem, opisivanjem, otkrivanjem, zamišljanjem... No, prvi korak jest probuditi

znatiželju i motivaciju kod djece, a to se može ostvariti onda kada i sam odgajatelj pridaje važnost i zanima se za određeni sadržaj (Petrač, 2015).

„Pitanje koje nam se nameće jest: Što djeci prikazati? U određenoj djetetovoj dobi mora se voditi računa i o prikladnosti određenih sadržaja psihofizičkom razvoju djece“ (Brajčić i sur., 2012). Grgurić i Jakubin (1996) također ističu da postavljeni zadatak, odnosno sadržaji i metode ne smiju biti *ispod* psihofizičkih sposobnosti djeteta, nego da težinu zadatka treba postaviti na stupanj *iznad* mogućnosti djeteta.

6.1. Metode promatranja i analiziranja likovno umjetničkog djela

Prema Petrač (2015) postoji nekoliko različitih metoda promatranja i analiziranja likovno umjetničkog djela s djecom:

- a) promatranje i analiza prema tematskim, likovno-jezičnim i likovno-tehničkim sadržajima i stilskim odrednicama, te razvijanje estetskih vrijednosti i stavova
- b) promatranje i analiza nakon vlastitog pokušaja oblikovanja sličnih likovno-jezičnih sadržaja iste teme
- c) promatranje i analiza nakon prethodnog opisa umjetničkog djela
- d) opisivanje umjetničkog djela nakon njegova kratkog pokazivanja
- e) promatranje i analiza od cjeline prema detalju i od detalja prema cjelini
- f) promatranje i analiza od nejasnoga prema jasnome
- g) usporedno promatranje i analiza umjetničkog djela (Petrač, 2015, str. 40)

7. PRAKTIČNI DIO

Praktični dio završnog rada odradila sam u DV Jordanovac u Zagrebu, gdje sam provela dvije likovne aktivnosti s djecom predškolskog uzrasta od kojih je prva bila slikanje zadanog motiva temperama, a druga izrada slikovnice kao dodatak priči koju smo radili u prvoj aktivnosti.

7.1. Prva aktivnost – slikanje temperama

U prvoj likovnoj aktivnosti djeca su za zadatak imala naslikati izgubljenog sina iz priče u svečanoj odjeći. Kao motivacija i poticaj za aktivnost slikanja temperom bila je slika *Povratak*

izgubljenog sina Rembrandta van Rijna te istoimena biblijska priča (koja je bila podloga Rembrandtu za stvaranje toga djela).

7.1.1. *Rembrandt van Rijn*

Rembrandt van Rijn (1606.-1669.) bio je jedan je od najznačajnijih baroknih umjetnika, a osim slikarstvom, bavio se i bakrorezom. Cijeli svoj životni vijek proveo je u Nizozemskoj te je uvelike utjecao na tadašnje nizozemske slikare. Njegovo stvaralaštvo može se podijeliti u tri razdoblja. U prvom tkz. 'leidenskom' razdoblju (1625.-1631.) izradio je veći broj slika malog formata, uglavnom biblijske tematike s likovima smještenim u sumračne interijere osvjetljene jakim mlazovima svjetla. Neka od njegovih najpoznatijih djela iz tog razdoblja su *Tobija i Ana, Sv. Pavao u tamnici, Portret majke kao proročice Ane*, itd. Drugo 'amsterdamsko' razdoblje stvaralaštva (1631.-1642.) najpoznatije je po remek djelu skupne kompozicije i nedosegnute kolorističke ljepote *Noćna straža* (1640-42). U tom razdoblju izradio je i velik broj portreta, među kojima se ističu portreti njegove žene Saskije, s kojom se u međuvremenu oženio (*Saskija u profilu*, 1633; *Saskija kao Flora*, 1634; *Saskija s crvenim cvijetom*, 1641). Treće Rembrandtovo razdoblje (1642.-1656.) također je obilježeno portretima te slikama biblijskog sadržaja. U svojim portretima i autoportretima ostvario je vrhunac humanizacije ljudskog lika (Hrvatska enciklopedija, 2021).

Mannering (1995) o Rembrandtu piše da je imao neviđen dar zapažanja te da prije njega nitko nije prikazao zemaljski život na tako ozbiljan i zanimljiv način. U posljednjem godinama stvaralaštva nastala su djela biblijskog sadržaja velike produhovljenosti, među kojima i djelo *Povratak izgubljenog sina*;

Ova Rembrandtova slika odiše možda najčišćom uzvišenošću. Temu je preuzeo iz novozavjetne parabole u kojoj Isus kazuje o sinu što traži svoj dio nasljedstva, potroši ga u dalekoj zemlji, a zatim potpuno osiromaši. Kad sakupi dovoljno snage da se vrati svome domu, otac mu odmah oprost i radosno ga dočekuje. Vjersko je značenje parabole da će, unatoč grijesima, pokajanje uvijek biti nagrađeno oprostom punim radosti. Čini mi se da se ovdje Rembrandt usredotočio na njezino ljudsko značenje. Kratko podšišana kosa i dronjci na izgubljenome sinu dovoljno su rječiti, posebno zato što njegov ovratnik pokazuje negdašnju raskoš. Cipele su mu iznošene, a jedna mu je spala s noge kad je kleknuo pred ocem. Otac ga pak naslanja na svoje grudi. Karakteristično je za Rembrandta da izbjegava element sukoba izazvana ljubomorom poslušnog sina premda njega možda predstavlja taman lik iza oca. (Mannering, 1995, str. 74)

Slika 1 Povratak izgubljenog sina - Rembrandt van Rijn

(Preuzeto s https://hr.wikipedia.org/wiki/Povratak_razmetnoga_sina 28.6.2022.)

7.1.2. Priprema i proces likovne aktivnosti

Odgojni i obrazovni ciljevi ove likovne aktivnosti su:

1. Obrazovni zadatci:

- a) stjecanje znanja: uočavanje likovnih i kompozicijskih elemenata (boje, crte...), uočavanje različitih nijansi boja, uočavanje odnosa cjeline i detalja, usvajanje rada tehnikom tempere
- b) razvijanje sposobnosti: percipiranja (uočavanje detalja na slici kao što su položaj tijela, ruku, izgled odjeće, izgled lica), pamćenja (značenje događaja na slici i prepoznavanje likova - po priči koju smo prethodno pročitali), kreativnog mišljenja (slikanje sina u zamišljenoj svečanoj odjeći, fluentnost – u odabiru ornamenata na haljini, elaboracija – u redefiniciji haljine i cipela)

2. Odgojni zadatci:

- a) spoznaja moralnih i vjerskih vrijednosti kroz upoznavanje s pričom, razvijanje osjećaja za umjetničko djelo i prepoznavanje njegove vrijednosti, razvijanje upornosti i samostalnosti u radu, poticanje originalnosti i autentičnosti

Kao motivaciju, za početak sam djeci pročitala priču iz Biblije o izgubljenom sinu (Lk 15, 1-32) prilagođenu njihovom uzrastu. Priča je većini djece bila poznata. Nakon priče, vodila sam s

djecom razgovor o pročitanome s unaprijed pripremljenim pitanjima (dječji odgovori nalaze se u zagradi);

Kakav je bio otac? (dobar, drag, darežljiv) Zašto je mlađi sin otišao? (želio je vidjeti kako je živjeti kao bogataš, nije želio više živjeti s ocem) Kako se otac osjećao kada je mlađi sin otišao od njega? (tužno, razočarano) Zašto se poslije mlađi sin vratio? (jer je bio gladan i nije imao novaca) Je li mu bilo teško priznati da je pogriješio? (da, bilo mu je jako teško) Kako je on mislio da će otac reagirati, a kakva je zapravo bila reakcija oca? (mislio je da će otac biti ljut na njega i primiti ga kao slugu, a otac je bio sretan što se vratio i primio ga je kao sina) Kako se otac osjećao kada je vidio da se sin vratio? (bio je jako radostan) Je li otac sve oprostio sinu? (da)

Nakon detaljnije obrade priče, prešli smo na promatranje reprodukcije Rembrandtova djela *Povratak izgubljenog sina*. Promatrali smo i analizirali djelo do cjeline prema detaljima. Reprodukcija je isprintana na A4 papiru gdje smo promatrali cijelu sliku, a zatim smo detalje slike promatrali preko laptopa (uvećavajući ih). Za vođenje razgovora tijekom promatranja slike unaprijed sam pripremila pitanja (dječji odgovori nalaze se u zagradi);

Što vidite na slici? (sin se vratio ocu, događaj iz priče) Koji su sve likovi prikazani? (otac, sin, sluge) Koje boje vidite? (crvena, smeđa, zlatna, crna) Koji su najsvjetliji dijelovi na slici? (otac i sin, očevo lice, očeve ruke) Tko je u središtu slike? (otac i sin) Kakav je njihov položaj tijela? (sin kleči pred ocem, otac ga grli) Kakvu haljinu ima otac i koje je boje? (otac ima svečanu haljinu i plašt, crvene) Sa čime sve uspoređujemo crvenu boju, što njome bojimo? (ljubav, srce, obitelj) Kakva je haljina od sina? (siromašna, poderana, stara) Vidimo li obuću sina? (da) Kako izgleda i što mislite zašto tako izgleda? (stara je i poderana jer je u njoj čuvao svinje) Kakvo je očevo lice? (sjajno, radosno) Koje emocije prepoznajemo na njegovu licu? (radost, sreću) Možemo li vidjeti na slici lice sina? (ne, jako malo) Što je otac rekao slugama da donesu sinu? (haljinu, prsten, obuću)

Nakon razgovora potaknula sam ih da zamisle kako je izgledao izgubljeni sin u najljepšoj haljini, s novim cipelama i prstenom na ruci što je otac naredio slugama da donesu. (*Što mislite kako je izgledala ta najljepša haljina? Je li bila ljepša od očeve? Koje boje je bila? Kakav je bio prsten?...*) Zatim sam ih uputila da to što su zamislili naslikaju temperama. Za slikanje sam pripremila nekoliko boja tempere (po uzoru na Rembrandtovo djelo *Povratak izgubljenog sina*); crvenu, smeđu, crnu, svijetlo rozu i zlatnu.

7.1.3. Završni radovi

Slika 2 Ema, 7 god.

Slika 3 Šime, 6 god.

Slika 4 Toma, 6,5 god.

Slika 5 Petra, 6 god.

Slika 6 Lena, 7 god.

Slika 7 Matej, 7 god.

Slika 8 Petra, 6,5 god.

Slika 9 Lukrecija, 6,5 god.

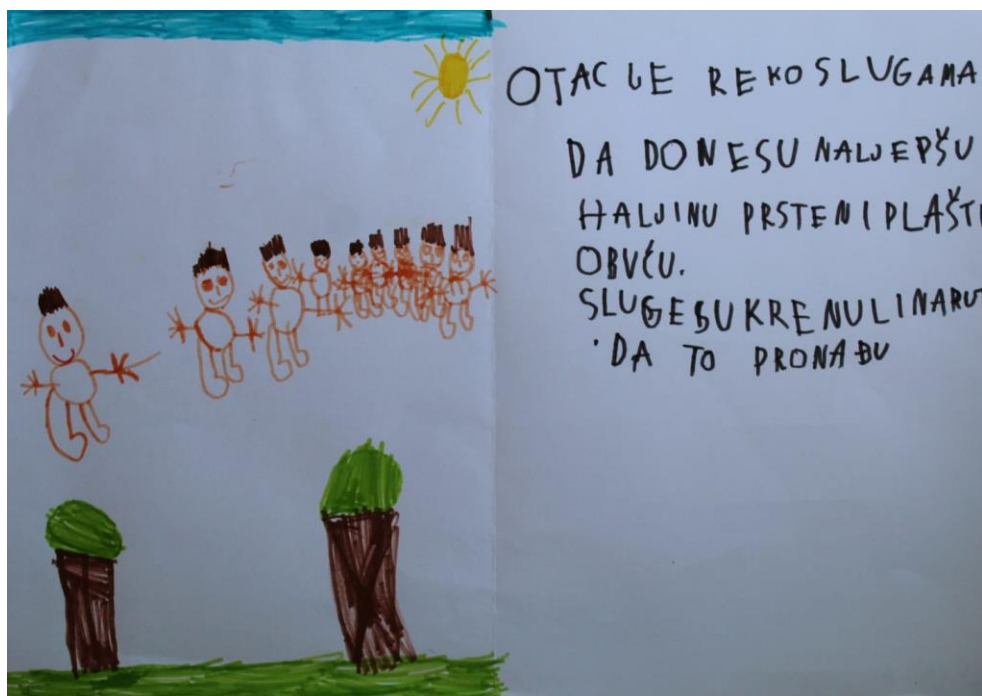

Kao što se vidi po radovima, većina djece zamislila je svečanu haljinu u zlatnoj boji. Jedno dijete naslikalo je haljinu smeđom bojom (Slika 3), dok se dvoje djece odlučilo za bijelu haljinu s zlatnim i crvenim ukrasima (Slika 2 i Slika 8). Iako u priči, otac slugama nije rekao da donesu plašt, skoro sva djeca su naslikala plašt na sinu u crvenoj boji po uzoru na očev plašt na Rembrandtovoj slici. Na haljini se mogu vidjeti ukrasi poput srca, križa, točkica koji su naslikani po nekom rasporedu, ili bez rasporeda. Prsten su, također, većinom slikali crvenom bojom. Lice sina naslikali su radosnim jer se vratio ocu koji mu je sve oprostio.

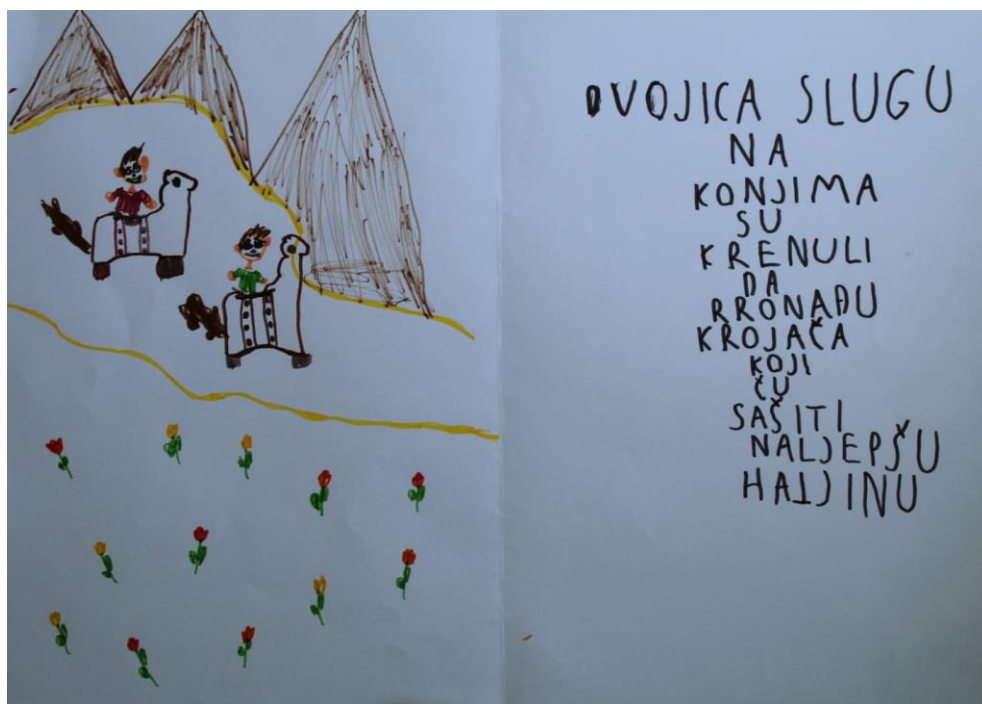
7.2. Druga aktivnost – izrada slikovnice

Drugi zadatak nadovezivao se na prvi, a to je bila izrada slikovnice. Budući da sam radila s istom djecom s kojom sam radila prethodnu aktivnost, na početku smo zajedno ponovili priču o izgubljenom sinu. Zatim sam djeci rekla da je ovaj završetak priče drugačiji jer sluge nisu imali ono što je otac tražio da donesu njegovu sinu (haljinu, obuću i prsten), nego su morali krenuti u potragu za tim. Pitala sam ih što misle da su sluge trebale napraviti kako bi donijeli potrebno. Nakon zajedničkog razgovora, djeca su nacrtala i napisala tekst koji su sama osmislila. Na sljedećim fotografijama prikazani su radovi dječje slikovnice. Djeca su slikovnicu crtala flomasterima na A3 papiru.

Slika 10 Dječja slikovnica, str. 1

Slika 11 Dječja slikovnica, str. 2

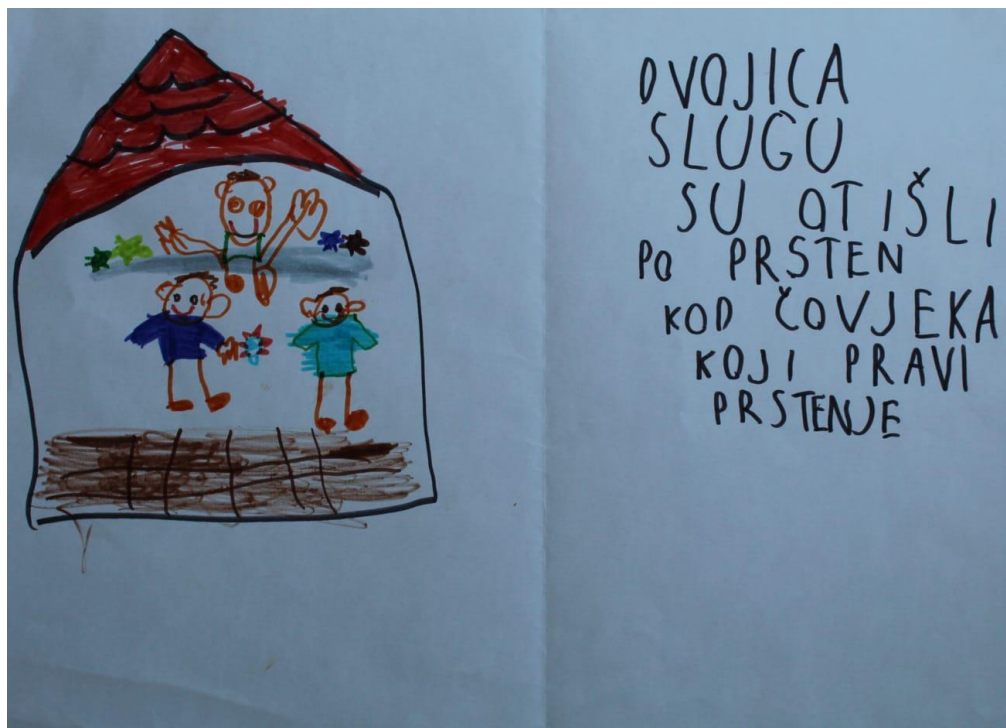
DVOJICA SLUGU
NA
KONJIMA
SU
KRENULI
DA
PRONADU
KROJACA
KOJI
ĆU
SAŠITI
NALJEPŠU
HALJINU

Slika 12 Dječja slikovnica, str. 3

SLUGE SU
STIGLI DO
KROJAČA KOJI
IMJE SAŠIJO
HALJIMU.

Slika 13 Dječja slikovnica, str. 4

Slika 14 Dječja slikovnica, str. 5

Slika 15 Dječja slikovnica, str. 6

Slika 16 Dječja slikovnica, str. 7

8. ZAKLJUČAK

Likovno stvaralaštvo predstavlja nezaobilaznu točku u predškolskom odgoju. Dijete je mali umjetnik koji kroz likovni rad istražuje, raste, uči i bolje upoznaje sebe i svoje sposobnosti. Dijete počinje istraživati i likovno se izražavati od najranije dobi. Ono kroz likovne aktivnosti komunicira sa svijetom i uči o njemu prepoznajući, povezujući i razumijevajući stvari i događaje oko sebe. Takav način učenja najprirodniji je za dijete. Može se reći da svako dijete ima originalan način izražavanja i unikatan razvoj likovnog jezika. Veliku odgovornost u razvoju likovnog jezika djeteta ima okolina odnosno odgajatelji, roditelji, skrbnici koji trebaju dati važnosti dječjem likovnom izričaju, vrednovati ga, te stvoriti poticajno okruženje u kojem je atmosfera opuštena za likovno istraživanje i stvaranje. Na taj način djecu se potiče da se što slobodnije izraze putem likovnog rada, što im pruža mogućnost za bolji, kvalitetniji i cjelovitiji razvoj.

LITERATURA:

1. Balić Šimrak, A., Šverko, I., Županić Beniće, M. (2010). U prilog holističkom kurikulumu likovne kulture. U I. Balić Šimrak, A., ur (2011) *Umjetničko djelo u likovnom odgoju i obrazovanju*. Zagreb: Učiteljski fakultet, 51-62.
2. Balić-Šimrak, A. (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj*, 16-17 (62-63), 2-8. <https://hrcak.srce.hr/124737>
3. Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik*. Školska knjiga. Zagreb.
4. Belamarić, D., (1987). Likovno stvaralaštvo djeteta. U I. Kroflin L., Nola D., Posilović A., Supek R. (ur) *Dijete i kreativnost*. Globus. Zagreb. 113-160.
5. Brajčić, M. i Kušćević, D., Grcić, J. (2012). Dijete i umjetničko djelo – Pablo Picasso. *Školski vjesnik*, 61 (1.-2.), 133-153. <https://hrcak.srce.hr/81027>
6. Brajčić, M., Kušćević, D. i Katić A. (2011). Dijete i umjetničko djelo – Jackson Pollock u dječjem vrtiću. U I. Balić Šimrak, A., ur (2011) *Umjetničko djelo u likovnom odgoju i obrazovanju*. Zagreb: Učiteljski fakultet, 111-118.
7. Cox, M. (2000). *Dečji crtež*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd.
8. Došen Dobud, A. (2016). *Dijete – istraživač i stvaralac*. Alineja. Zagreb
9. Đuranović, M., Klasnić, I. i Matešić, I. (2020). Poticanje dječje kreativnosti u predškolskim ustanovama. *Školski vjesnik*, 69 (1), 89-110. <https://hrcak.srce.hr/247377>
10. Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*. Educa. Zagreb.
11. Himelrajh, V. (1959). *Rad na likovnom odgoju djece*. Pedagoški centar. Osijek.
12. Kunstek, M. (1999). Pristup likovnom odgoju u Programu Korak po korak. *Dijete, vrtić, obitelj*, 4 (16), 3-7. <https://hrcak.srce.hr/183972>
13. Mannering, D. (1995). *Rembrandt: život i djelo*. Mozaik knjiga. Zagreb.
14. Petrač, L. (2015). *Dijete i likovno umjetničko djelo*. Alfa. Zagreb.
15. Rembrandt. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 28. 6. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52408>.
16. Supek, R., (1987). O kreativnosti djeteta. U I. Kroflin L., Nola D., Posilović A., Supek R. (ur) *Dijete i kreativnost*. Globus. Zagreb. 17-64.

PRILOZI:

Slika 1 Povratak izgubljenog sina - Rembrandt van Rijn.....	12
Slika 2 Ema, 7 god.	14
Slika 3 Šime, 6 god.	14
Slika 4 Toma, 6,5 god.	15
Slika 5 Petra, 6 god.	15
Slika 6 Lena, 7 god.	16
Slika 7 Matej, 7 god.	16
Slika 8 Petra, 6,5 god.	17
Slika 9 Lukrecija, 6,5 god.	17
Slika 10 Dječja slikovnica, str. 1	18
Slika 11 Dječja slikovnica, str. 2	19
Slika 12 Dječja slikovnica, str. 3	19
Slika 13 Dječja slikovnica, str. 4	20
Slika 14 Dječja slikovnica, str. 5	20
Slika 15 Dječja slikovnica, str. 6	21
Slika 16 Dječja slikovnica, str. 7	21

Izjava o izvornosti završnog/diplomskog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)